

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12^{ΗΣ} ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2002

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΖΗΖΙΟΥΛΑ)

ΘΕΣΜΟΙ ΟΛΕΘΡΟΥ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ τίτλος τῆς ὁμιλίας δὲν προμηνύει ἔκθεση νοημάτων πνευματικῆς εὐφροσύνης, μᾶλλον προαγγέλλει αὐστηρὴ ἐπισήμανση ἀξιών ἀρνητικῶν. Ἀλλὰ ἡ γεραρὴ αὐτὴ Αἵθουσα δὲν εἶναι χῶρος ἡδυσμένου λόγου πρὸς θέλη τῶν ἀκροατῶν. Ἡ Ἀκαδημία εἶναι τέμενος τοῦ πνεύματος. Καὶ ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἐνέχει καὶ ἡθικὴ ἐπαγρύπνηση, ἄρα καὶ τολμηρὴ κριτικὴ τῶν ἐπιβλαβῶν θεσμῶν. Ὅποιοι καὶ ἂν εἶναι ὁ συμμὸς τῆς ἐποχῆς μας, οἱ ἔντονες τάσεις τῆς δηλαδὴ γιὰ ὑπερπροβολὴ τῆς ἀξίας τῶν ἐπιστημῶν, δὲν παύει ὅμως, πέραν ἀπὸ τὴν σφαλερὴ γνώμη τῶν πολλῶν ἔστω, νὰ ὑπάρχει ἐπιβλητικὸ τὸ ἀξιολογικὸ προβάδισμα τῆς ἡθικῆς, ὡς ἄρτου ἐπιούσιου τοῦ πνεύματος, μὲ τὴν ἀδύρητη σύμφυσή της πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ ὁμολογῶ: Ἀπὸ ἡθικὴ μέριμνα ἐπιλέχθηκε τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας: «θεσμοὶ ὁλέθρου τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου».

Ἡ ἔννοια θεσμοὶ παραπέμπει στὴν κοινωνία. Καὶ ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε τὰ ἐξῆς: Ἡ κοινωνία εἶναι πηγὴ θαλπωρῆς καὶ προμήθειας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τροφός του καὶ φρουρός του καὶ ἄρωγός του, μὲ τοὺς συστατικούς της θεσμούς καὶ τὰ ἔκγονά της ἐφόδια. Συμβαίνει ὅμως συχνά, κάποιες εὐεργετικὲς ὑπηρεσίες τῆς κοινωνίας νὰ παρέχονται ἄνισα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους της, ἢ καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι νὰ ὑπέχουν ἐπενέργειες τῆς κοινωνίας, ἐπιζήμιες γιὰ τὴν ὑπαρξή τους. Συμβαίνει δηλαδὴ συχνά, ἡ διανομὴ ἔκγονων τῆς κοινωνίας σπουδαίων ἐφοδίων γιὰ τὸ «εὖ ζῆν» ἢ καὶ ἀπλῶς γιὰ «τὸ ζῆν», ἀλλὰ καὶ ἡ κατανομὴ δυσβάστακτων βαρῶν, ἀπαραίτητων γιὰ τὴ λειτουργία τῆς κοινωνίας, νὰ ἐπιτελοῦνται ὅχι κατὰ δικαιοσύνη, καὶ νὰ μειώνουν ἄρα τίς προϋποθέσεις τοῦ «εὖ ζῆν» ἢ καὶ ἀπλῶς «τοῦ ζῆν» πλήθους ἀνθρώπων.

Περὶ αὐτῶν, ὅμως, δὲν θὰ πραγματευθοῦμε ἀπόψε. Τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας ἀπόψε εἶναι κάποιοι θεσμοὶ ὁλέθριοι γιὰ τὴ ζωὴ ὅχι ὁρισμένων ομάδων ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἐνδε-

χόμενα οίουδήποτε ανθρώπου, σὲ ὅποια ομάδα τῆς κοινωνίας καὶ ἂν ἐντάσσεται.

Ἵπάρχει στὴ σύγχρονή μας κοινωνία πλῆθος τέτοιων θεσμῶν. Εἶναι ἀπότοκοι ἀφροσύνης, καὶ προπάντων ἰδιοτέλειας, καὶ δὴ κερδοσκοπίας, οἷονεὶ ἀποστειρωτικῆς τῶν συνειδήσεων ὀρισμένων ἀνθρώπων ἀπὸ ἠθικὰ συναισθήματα καὶ ἰδιαίτερος ἀπὸ συνείδηση εὐθύνης. Καὶ εἶναι πιὸ ἐντονα ἐπικίνδυνοι, ὅποιοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι συνυφασμένοι μὲ τὸν γιγαντισμὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς. Ἴσχύει καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ μας ἡ ἔκφραση τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὴν ἐποχὴ του: «ἄνευ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης...». Ἀλλὰ οὔτε κἂν θὰ κατονομάσουμε ἀπόψε τὸ σύνολο τῶν ὀλέθριων αὐτῶν θεσμῶν. Θὰ πραγματευθοῦμε τέσσαρες μόνο, γνῶριμους ἀρχαίους.

Πρέπει, ἐξ ἄλλου, νὰ διευκρινίσουμε, ὅτι χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη «θεσμοὶ» στὴν εὐρύτατη ἐννοιά της, δηλαδὴ ἐννοοῦμε ὅχι μόνο τοὺς θεσμοὺς ὅσοι ἀποτελοῦν τὸν συνεκτικὸ τῆς κοινωνίας ιστό, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνώμαλους εἴτε οἷονεὶ θεσμοὺς ὅσοι ἐπιφέρουν ἐμπόδια στὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς της.

Καὶ πρέπει προπάντων νὰ τονίσουμε, ὅτι ἐννοοῦμε τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀπόλυτη ἀξία του: ὅχι δηλαδὴ ὡς προϊόν ἀπλῶς βιοψυχικῆς ἐξελιξέως, ἄρα ὡς πλάσμα ἑτεροπροσδιόριστο, ἀλλὰ ὡς αὐτοεδραίωτο καὶ αὐτενεργὸ ὑποκείμενο ἀδήριτης βεβαιότητος γιὰ τὴν ὑπαρξή του καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου, ὑπερβατικὸ ἐξ ἄλλου τῆς ἰδιούπαρξιάς του πρὸς τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ κόσμου καὶ πρὸς τὴν ἀπειροδυναμία τοῦ πνεύματος, ὥστε καὶ ἱκανὸ κατ' ἀρχὴν γιὰ θεωρία γνήσια καὶ γιὰ πράξη ὀρθή, γιὰ δημιουργία, μεταβλητικὴ τοῦ κόσμου, καὶ γιὰ συμπεριφορὰ ἠθική.

*

* *

Θεσμὸς ὀλέθριος γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ λεγόμενη ποινὴ θανάτου, κατάλοιπο τῆς βαρβαρότητας, ἀλλὰ μὲ ἰσχύ ἀκόμη σὲ πολλές χῶρες τῆς Οἰκουμένης. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι χρειάσθηκε νὰ συγκληθεῖ τὸν Ἰούνιο 2001 στὸ Στρασβούργο Συνέδριο γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ποινῆς θανάτου, μὲ πρωτοβουλία τῆς Προέδρου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου Nicole Fontaine.

Ἀξίζει νὰ ὑπομνησθοῦν δύο πρωτοπόροι στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ποινῆς θανάτου: ὁ ἄγγλος Thomas Morus, μὲ τὸ περίφημο ἔργο του «De optimo reipublicae statu sive de nova insula Utopia», ἐκδομένο ἀπὸ τὸν φίλο του Ἑρασμο στὴ Basel τὸ 1518, καὶ ὁ ἰταλὸς Cesare Beccaria, μὲ τὸ περίφημο ἐπίσης ἔργο του *Dei delitti e delle pene*, ἐκδομένο τὸ 1764.

Στὴν Ἑλλάδα, ἡ ποινὴ θανάτου ἔχει καταργηθεῖ ἀπὸ ἐτῶν μὲ νομοθετικὴ πρωτοβουλία τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης Γεωργίου Μαγκάκη. Ὁ ἠθικὰ εὐαίσθητος αὐτὸς Ὑπουργὸς εἶχε τὴ γενναιοδωρία νὰ δηλώσει πρὸς δημοσιογράφους, ὅτι γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ θεσμικοῦ αὐτοῦ ἄγους συγχαρητήρια ὀφείλονται καὶ στὸν Καθηγητὴ Κωνσταντῖνο Δεσποτόπουλο.

Πράγματι, ἐπὶ δεκαετίες ἀγωνίσθηκα γιὰ τὸν ἱερὸ αὐτὸ σκοπὸ, μὲ πειστικώτατα ἢ καὶ πρωτότυπα ἐπιχειρήματα, προβλημένα σὲ βιβλία μου καὶ σὲ διαλέξεις μου καὶ σὲ ἐπιστολές μου πρὸς ἐφημερίδες. Ἐπισημαίνω τὶς σελίδες 313-315 τοῦ συγγράμματός μου «Φιλοσοφία τοῦ δικαίου», ἐκδομένου τὸ 1954, ἐπανεκδομένου τὸ 2000, καθὼς καὶ τὶς σελίδες 78-87 τοῦ βιβλίου μου «Ἐπίμαχοι Θεσμοὶ καὶ ἄλλα θέματα», ἐκδομένου τὸ 1957, ὅπου ἀναδημοσιεύεται κείμενο διαλέξεώς μου στὸν Δικηγορικὸ Σύλλογο Ἀθηνῶν τὴν 9 Μαΐου 1963.

Στὰ δημοσιεύματά μου αὐτὰ ἐξηγῶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, ὅτι ἡ ποινὴ θανάτου δὲν εἶναι ποινὴ ἀληθινή, ὥστε καὶ θεσμὸς δικαίου, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγος: Ἡ ποινὴ ἐνέχει ἀντινομία ἐγκείμενη στὴ διπλὴ τοῦ ὑπέχοντος αὐτὴν ἀνθρώπου ιδιότητα, δηλαδὴ καὶ ὡς ὕπατου πάντοτε σκοποῦ τοῦ δικαίου καὶ ὡς ἐχθροῦ, στὴν προκείμενη περίπτωσι, τοῦ δικαίου. Ἡ ἐπίλυσις τῆς ἀντινομίας αὐτῆς ἐπιτελεῖται μὲ στάθμισι καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς παραμέλησι οὔτε τῆς μίας οὔτε τῆς ἄλλης. Ὁ καταδικασμένος νὰ ζεῖ φυλακισμένος ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐχθρὸς τοῦ δικαίου, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ παραμελεῖται ἡ προστασία τῆς ζωῆς του ὡς ὕπατος σκοπὸς τοῦ δικαίου. Ἀντίθετα, ἡ καταδίκη σὲ θάνατο ἀντιμετωπίζει ἀποκλειστικὰ ὡς ἐχθρὸ τοῦ δικαίου τὸν κατάδικον, μὲ ὀλικὴ παραμέλησι τῆς προστασίας τῆς ζωῆς του, ἀν καὶ ὕπατου σκοποῦ τοῦ δικαίου, ἄρα ἐκβαίνει ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ δικαίου, ὥστε δὲν εἶναι ἀληθινὴ ποινὴ.

Ἐξ ἄλλου, ἡ στενὰ πρακτικὴ συνηγορία ὑπὲρ τῆς ποινῆς θανάτου, μὲ τὸ ἐπιχειρήμα τῆς ἄμυνας τῆς κοινωνίας ἐναντίον τοῦ κακούργου ὡς πηγῆς θανάσιμου κινδύνου γιὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ὕπατους σκοποὺς τοῦ δικαίου, δὲν εὐσταθεῖ στὴν ἐποχὴ μας προπάντων. Οὔτε γιὰ τὴν «εἰδικὴ πρόληψι» τοῦ ἐγκλήματος χρειάζεται ἀπαραίτητα νὰ θανατωθεῖ ὁ πράγματι ἔστω εἰδεχθέστατος κακοῦργος. Ἡ σύγχρονη τεχνικὴ ἐπιτρέπει τὴν ἰσθμία κάθειρξί του ἀδιάφευκτα, μὲ τὴ σωτήρια συνέπεια ἐξ ἄλλου, σὲ περίπτωσι δικαστικῆς πλάνης νὰ εἶναι ἡ ἐπ' ἀνόρθωσι τῆς ἀδικίας ἐφικτή. Οὔτε ὅμως ἡ «γενικὴ πρόληψι» τοῦ ἐγκλήματος ὑπηρετεῖται μὲ τὴν καταδίκη σὲ θάνατο καὶ τὴν ἐκτέλεσί της, ὅπου δηλαδὴ ὁ κατάδικος χρησιμοποιοῖται, ματαίως ἄλλωστε, ὡς ὕλικὸ διαθέσιμο γιὰ τὴν ἀσκήσι ἀντεγκληματικῆς πολιτικῆς, κάτι ἄλλωστε ἀνάξιο τοῦ δικαίου. Καὶ δὲν ὑπηρετεῖται ἡ «γενικὴ πρόληψι» τοῦ ἐγκλήματος μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς θανάτου, καθὼς τὰ μὲ αὐτὴν διωκόμενα βαριά κακουργήματα διαπράττονται εἴτε ἀπὸ τυφλὸ πάθος, ὅποτε δὲν χωρεῖ διαλογισμὸς γιὰ τὴν ποινικὴ συνέπεια, εἴτε ἀπὸ ἐπαγγελματίες κακούργους, αἰσιόδοξους γιὰ τὴν δεξιότητά τους πρὸς διαφυγὴ ἀπὸ τὴν ἐπαπειλούμενη τιμωρίαν ἢ ἔστω ἀκρότατα ριψοκίνδυνους στὴν ἠθικὴ πώρωσί τους.

Ἀξιωμακόμενευτι ὅμως εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ παράτολμη ἀναφορὰ μου πρὸς τὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε κατατεθεῖ κατὰ παράκλησί μου τὴν 20 Φεβρουαρίου 1958 ἀπὸ τὸ φίλον μου, καὶ συμμαθητὴ μου στὴ Σχολὴ Ἐφέδρων Ἀξιωματικῶν, Βουλευτὴ Χανίων τότε Κωνσταντῖνον Μητσοτάκη.

Ἄς ἀκουσθεῖ ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ κείμενό της: «Ἡ ἀναφορά μου, συνταγμένη εἰς ὕφος ἀπερίφραστον, ἄνευ ὑποκριτικῶς συγκαλυπτικῶν διατυπώσεων... ἔχει θέμα τὰς ἀφειδῶς ἐγκατεσπαρμένας ἐν τῇ ἰσχυρῇ νομοθεσίᾳ διατάξεις, δι' ὧν ἐπιβάλλεται θανάτωσις ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ κράτους. Συμφώνως δηλαδὴ πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας ἐπιτελοῦνται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑπὸ τοῦ κράτους φόνοι ἀνθρώπων, ὀνομαζόμενοι νομικῶς «ἐκτελέσεις δικαστικῶν ἀποφάσεων καταδίκης εἰς θάνατον». Ἐν τῇ πραγματικότητι, ὠρισμένοι λειτουργοὶ τοῦ κράτους, συγκροτοῦντες δικαστήριον, συμμορφούμενοι πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας, ἀποφασίζουσιν ἐν ψυχρῷ τὸν φόνον ὠρισμένων ἀνθρώπων. Καὶ ἐν συνεχείᾳ, κατόπιν τῆς ἄκρως ἀμαρτωλῆς ταύτης ἀποφάσεως σύρονται ἄλλοι κρατικοὶ λειτουργοί, ὅπως ἀθῶοι τῆς ληθείας ἀποτροπαίας ἀποφάσεως, πολλάκις ἀπλοῖ στρατιῶται, καὶ ἐξαναγκάζονται νὰ προβῶσι αὐτοὶ εἰς τὴν εἰδεχθῇ πρᾶξιν τοῦ φόνου, ζῶντες αὐτοπροσώπως τὴν συμφυᾶ τῆς φρίκης ἐν ὅλῃ τῇ ἐντάσει αὐτῆς, ὥστε καὶ νὰ διώκωνται ἴσως διὰ βίου ὑπὸ ἐρινύων οἱ ἐξ αὐτῶν εὐαίσθητοι καὶ μνήμονες. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς συντελεῖται οὕτω ἀπαίσσιον ἐκάστοτε κακούργημα, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ζωῆς ἀνθρώπου τινός, ἔστω κακούργου τυχόν, διὰ τῆς οὕτω καταστροφῆς τοῦ πρώτου καὶ ὑψίστου ἀγαθοῦ, χάριν οὗ καὶ ὑφίστανται πάντες οἱ θεσμοὶ τοῦ κράτους. Συντελεῖται δὲ τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ κράτους...

...Ἐνταῦθα, μόνον ἂς ἐξαρθῇ μία ὀλεθριωτάτη περαιτέρω συνέπεια ἐκάστης καταδίκης εἰς θάνατον καὶ ἐκτελέσεως αὐτῆς: ἡ κατάρριψις τῆς ἱερότητος καὶ τῆς ἀπαραβιάστου ἀξίας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ ἴδιον τὸ κράτος δίδει τὸ παράδειγμα τῆς ἀνευλαβείας πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτολμῶν νὰ ἐπιχειρῇ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς, καὶ δὴ ἐν εἰδει πραγματώσεως τοῦ δικαίου, εὐλόγως πλέον οἱ πλέον εὐέξαπτοι ἢ ἀδίστακτοι πολῖται, ὁσάκις πιστεύουσιν ἑαυτοὺς ἀδικημένους, ἢ ἀπλῶς προστατευτέους, καὶ διὰ τὰ πλέον ἴσως ταπεινὰ συμφέροντα, σπεύδουσι νὰ πραγματώσωσι τὸ δίκαιον αὐτῶν κατὰ μίμησιν τοῦ κράτους, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ζωῆς συνανθρώπων αὐτῶν. Καὶ οὕτω, ὁ μετὰ κρατικῶν τιμῶν ἐπιτελούμενος φόνος ἀποβαίνει σπορὰ γόνιμος πρὸς βλάβησιν πλουσίαν φόνων ἰδιωτικῶν. Εὐγλωττοὶ περὶ τούτου εἶναι αἱ διεθνεῖς στατιστικά. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεῖρα τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐν Ἑλλάδι οὐδαμῶς ὕστερεῖ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συναρτήσεως αὐτῆς. Ἡ ἀθρόα ἐσχάτως διάπραξις κακούργημάτων φονικῶν ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἀτιμωτικὴ διὰ τὸν πολιτισμὸν τῆς χώρας ἡμῶν, ἐπισυνέβη κατόπιν μιᾶς περιόδου ἀθρόων καταδικῶν εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν δικαστηρίων, ἧτοι ὑπὸ τοῦ κράτους. Καὶ μόνον ἡ ἀνατριχιαστικὴ συγκομιδὴ φόνων τοῦ παρελθόντος ἔτους ἔδει νὰ συγκλονίσῃ τοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν ἡθικὴν ζωὴν τοῦ Ἑθνους, καὶ νὰ κινήσῃ αὐτούς, ἧτοι κατ' ἐξοχὴν ἡμᾶς, εἰς ἀνέυρεσιν ἀποτελεσματικῶν ἀντιμέτρων. Πρῶτον ὅμως αὐτῶν εἶναι ἡ ἀναστύλωσις ἐκ τῶν ἄνω, ἧτοι διὰ τῆς κρατικῆς συμπεριφορᾶς, τῆς ἱερότητος καὶ τῆς ἀπαραβιάστου ἀξίας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶναι προφανὲς ἡ ἠθικὴ εὐθύνη ἐκάστου ὑμῶν... καὶ βαρυτέρα τῆς ἀντιστοίχου εὐθύνης τῶν ἀποφασίζόντων καταδίκην εἰς θάνατον δικαστῶν. Ἐφ' ὅσον παραλείπετε νὰ καταργήσητε, καίπερ μόνοι ἀρμόδιοι, τὸν ἀνόσιον αὐτὸν θεσμόν, εἴσθε ἠθικῶς ὑπεύθυνοι ἐξ αὐτοῦ ὅσον καὶ οἱ ψηφίσαντες αὐτόν. Θὰ ἀνεχθῇ λοιπὸν ἕκαστος ὑμῶν, ἐξ ἠθικῆς νωχελείας ἀπλῶς, νὰ καθίσταται οὕτω φονεὺς ἐκάστοτε, ἥτοι ἐπὶ ἐκάστης καταδίκης εἰς θάνατον καὶ ἐκτελέσεως αὐτῆς; Ἄς συγχωρηθῇ ἐν προκειμένῳ ἡ κυριολεξία, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ὠμὴ.

Ἐλπίζω, ἄλλωστε, ὅτι θὰ ἐξεγερθῇ ὄντως ἡ συνείδησις ὑμῶν. Καὶ ἀπευθύνω ἔκκλησιν, ὅπως ἀμελλητὶ προβῇτε εἰς τὴν ἐπιβεβλημένην πρᾶξιν καθαρμοῦ ἠθικοῦ τῆς νομοθεσίας, ἥτοι ψηφίσητε μίαν ὀλιγόλογον, ἀλλὰ σωστικὴν διάταξιν: Ὅπου τῆς νομοθεσίας προβλέπεται ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, ἀντικαθίσταται αὕτη διὰ τῆς ποινῆς τῆς ἰσοβίου φυλακίσεως...

Ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων ἄς ἀπαλλάξῃ τάχιστα ἑαυτήν, καὶ τὴν φιλότατην πατρίδα, τοῦ ἄγους τῶν ἐν ὀνόματι αὐτῆς φόνων».

*

*   *

Θεσμὸς ὁλέθρου τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὁ πόλεμος. Καὶ εἶναι ὁ πόλεμος ἀναμφισβήτητα θεσμὸς, σπαρακτικὸς τῆς κοινωνίας ἔστω, ἀλλὰ ἔργο της. Ἄλλωστε, θεσμοθετημένος στὶς πολιτισμένες κοινωνίες εἶναι ὁ τρόπος διεξαγωγῆς του ἢ καὶ τὸ οἰονεὶ δικαίωμα πρὸς διεξαγωγὴν του: *ius belli* ἢ καὶ *ius ad bellum*. Ἡ γενεά μου ἔχει αὐτοβίωτη ἐμπειρία τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου. Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας ὑπῆρξε μεστός ἀπὸ πράξεις πολεμικῆς, διαφόρων εἰδῶν καὶ μεγεθῶν. Δὲν χρειάζεται νὰ ἐπιμείνομε στὴν ἐλεεινολόγησιν τῶν σύμφυτων μὲ τὴ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου ὁλεθρίων γιὰ τοὺς ἐμπολέμους πράξεων καὶ περιστάσεων. Τὰ ἔκγονα τοῦ πολέμου κλέη τῶν πολεμιστῶν εἴτε ὀφέλη τῶν λαῶν τοὺς εἶναι ἥσσονος ἀξίας ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ στὴ συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων ὅσοι εὐαίσθητοι γιὰ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου. Ἰσχύει ἄλλωστε πάντοτε ἡ ρῆσις τοῦ Ἑράσμου: *bellum dulce inexpertis*.

Ἡ νηφάλια ἱστορικὴ ἀξιολόγησις ἀνέχεται μόλις, ἀλλὰ μὲ ἀλγεινὴ ἐγκαρτέρησιν, τοὺς ἀπελευθερωτικὸς εἴτε ἀμυντικὸς πολέμους. Ὁ ἑξωραϊσμὸς ὅμως καὶ αὐτῶν ἀπὸ ρήτορες καὶ ποιητὲς ἀρχαίῳθεν δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ νὰ συγκαλύψῃ τὴ φρίκην τῶν πολεμικῶν γεγονότων. Ἐξ ἄλλου, ὁ δίκαιος θαυμασμὸς τοῦ ἡρώισμου ἀφορᾷ στὸ ἥθος τῶν πολεμιστῶν καὶ ὄχι στὸν ἴδιον τὸν πόλεμον. Καὶ ἡ ὀφειλόμενη εὐλάβεια στὴ μνήμην τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου, τῶν «ἀρηιφάτων» κατὰ Ὅμηρον καὶ Ἡράκλειτον, δὲν ἐξαγνίζει τὴ φρίκην τοῦ πολέμου.

Καὶ ὅμως ὑπῆρξαν ἐκφράσεις ἐπιδοκιμασίας τοῦ πολέμου. Ἐπιστημαίνομε ὅτι ὁ

διάσημος γερμανός φιλόσοφος Hegel αποφαίνεται για τον πόλεμο από τη σκοπιά της φιλοσοφίας της Ιστορίας, στο περίφημο σύγγραμμά του *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, εκδομένο το 1821: 'Ιδού, τί γράφει στην §324: «'Ο πόλεμος... έχει την υψηλή σημασία, ότι με αυτόν... διατηρείται... η ήθικη υγεία των λαών, όπως η κίνηση των ανέμων διαφυλάσσει τον ωκεανό από το σάπισμα, όπου θα τον έφερνε μία αδιάκοπη ήρεμία, όπου θα έφερνε τους λαούς μία αδιάκοπη ή μάλιστα μία αιώνια ειρήνη». Και προσθέτει όμως: «αυτό έξ' άλλου είναι μόνο φιλοσοφική ιδέα είτε μία ιδεολογία της Πρόνοιας... οι πραγματικοί πόλεμοι χρειάζονται και μίαν άλλη δικαιολογία...».

Και υπήρξαν αρχαιόθεν, πολύ πριν από τον αφορισμό του Clausewitz, θεωρητικές συλλήψεις του πολέμου ως έμμου στοιχείου της Ιστορίας, με την ειρήνη απλώς ιστορική επίφαση. 'Ιδού πώς εκφράζεται ο Κλεινίας στο πρώτο βιβλίο των *Νόμων* του Πλάτωνος: «'Ανοιαν δή μοι δοκεῖ καταγινῶναι τῶν πολλῶν ὡς οὐ μανθανόντων ὅτι πόλεμος αἰεὶ πᾶσιν διὰ βίου συνεχῆς ἐστι πρὸς ἀπάσας τὰς πόλεις..., ἣν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις αἰεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι» (625e-626a). 'Αλλά εὐθύς ἀμέσως ἀνασκευάζεται ἡ ὁλοκληρωτικὴ αὐτῇ ἔξαρση τοῦ πολέμου, καθὼς ὁ κύριος ὁμιλητὴς Ἀθηναῖος Ξένος, ἀντιστρέφει τὴ σχέση μετὰ τοῦ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ διακηρύχνει τελικὰ: «οὕτω τις οὕτ' ἂν πολιτικός γένοιτο ὀρθῶς, πρὸς τὰ ἔξωθεν πολεμικὰ ἀποβλέπων μόνον καὶ πρῶτον, οὕτ' ἂν νομοθέτης ἀκριβῆς, εἰ μὴ χάριν εἰρήνης τὰ τοῦ πολέμου νομοθετοῖ μᾶλλον ἢ τῶν πολεμικῶν ἕνεκα τὰ τῆς εἰρήνης» (628d). Δηλαδή, ὁ Πλάτων δὲν ἀποδοκιμάζει τὴν πολεμικὴ προπαρασκευή, ἀλλὰ τὴν ἀποδέχεται μόνον ὡς ἀναγκαία γιὰ τὴ διαφύλαξιν τῆς εἰρήνης, ὅπως βέβαια καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ὡς πρὸς τοὺς ἀμυντικούς ἢ ἀπελευθερωτικούς πολέμους, πρέπει νὰ τονισθεῖ, ὅτι εὐκατὰ θὰ ἦταν νὰ μὴ χρειάζονταν καὶ αὐτοί, ἀλλὰ ἡ ἀπόφαση γι' αὐτούς, ὅποτε πραγματικὰ χρειάζονται, ὅχι μόνο δὲν ἀποδοκιμάζεται ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ ὑπαγορεύεται ἀπὸ ἠθικὴ ἔξαρση λαοῦ καὶ ἡγεσίας του, ὡς ἀναγκαία, στυγνὴ, ἀπόφαση, πρὸς ἀποτροπὴν εἴτε πρὸς ἄρση τῆς πολιτικῆς δουλείας τῶν ἐθνῶν, ἐνῶ τὴν ἠθικὴν εὐθύνην γι' αὐτοὺς ὑπέχουν οἱ φορεῖς βάρβαρης πολιτικῆς, ὅσοι ἐξαπολύουν τὸν κατακτητικὸν, ἐπιθετικὸν πόλεμον, εἴτε κατακρατοῦν σὲ πολιτικὴν δουλείαν ξένο λαόν, παρὰ τὴν ἀντίθετην, σφοδρότατην, θέλησίν του. Παραδείγματα ἔνδοξα τῆς Ιστορίας τῶν Ἑλλήνων στοὺς Νεώτερους Χρόνους, ὅ,τι συμβολίζει ἡ 28 Ὀκτωβρίου 1940 καὶ ὅ,τι συμβολίζει ἡ 25 Μαρτίου 1821, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι σήμαινε ὁ πόλεμος τοῦ 1912 τουλάχιστον.

Ὁ γνήσιος ἡρωϊσμός στὸν πόλεμον, ἡ προθυμία δηλαδὴ γιὰ διακινδύνευση τῆς ζωῆς χάριν τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐκφρασμένη καὶ μετὰ τὸ περίφημον σύνθημα «ἐλευθερία ἢ θάνατος», δὲν σημαίνει, ὅπως ἐμφανίζεται ἴσως, ἀνατροπὴ τῆς ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας μετὰ τοῦ ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀτομικῆς ζωῆς τοῦ ἴδιου ἀνθρώπου. Θέμα κλασσικὸ

τῆς ἀνδρείας ὡς ἀρετῆς, ἄρα ἐπικυρωμένο ἀπὸ κανόνα τῆς ἠθικῆς, εἶναι ἡ διακινδύνευση τῆς ἀτομικῆς ζωῆς ὅχι ὅμως χάριν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἴδιου ἀνθρώπου, ἀλλὰ χάριν σωτηρίας τῆς ζωῆς πολλῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἢ καὶ πρὸς περίσωση τοῦ «εὖ ζῆν» πολλῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἴτε πρὸς διάσωση ἀγαθῶν ὑπερατομικῶν, συνυφασμένων ἄλλωστε πρὸς τὸ «εὖ ζῆν» τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ ἄλλου, τὸ περισωστέον αὐτὸ σύνολο ἀποβαίνει ἄξιο κατ' ἐξοχὴν γιὰ χάριν τοῦ διακινδύνευση τῆς ἀτομικῆς ζωῆς, ὅταν ὡς βάση του καὶ ὑπέρβασή του πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον ὑποφαίνεται εἴτε ἀναφαίνεται ἡ γνήσια Ἰδέα τῆς πατρίδος, ὁμολογῆς τῆς Ἰδέας τοῦ ἔθνους, θρεμμένης ἀπὸ σωρευμένες καὶ συναισθηματικὰ διαποτισμένες βαθύρριζες μνῆμες ὁμοπάθειας καὶ ὁμοπραξίας τῶν προγόνων, καὶ συνθεμένης ἀπὸ συναίσθημα, ἔστω ἀόριστο, κοινότητος πεπρωμένων καὶ ἠθικῆς ἀλληλεγγύης τῆς ὑπάρχουσας καὶ τῶν ἐρχόμενων γενεῶν του.

*

*   *

Μεταπολεμικά, ἔγιναν θεσμοὶ στὴν κοινωνία τῆς χώρας μας οἱ ἀμβλώσεις, καὶ παρὰ τίς ἀντιδράσεις μεγάλης μερίδας ἀκόμη τῆς κοινῆς γνώμης διαπράττονται συχνότατα καὶ μὲ πολλὴν ἐλαφρότητα. Ὄταν πρὸ ἐτῶν ἐτοιμαζόταν νομοθετικὴ ρύθμιση τοῦ ζητήματος, μὲ σκοπὸ τὴν ἄρση τοῦ ἀξιοποίνου χαρακτήρα τῶν ἀμβλώσεων, τουλάχιστον σὲ ὁρισμένες περιστάσεις, εἶχα ἰδιοχείρως παραδόσει τὸν Φεβρουάριο 1986 ἐμπεριστατωμένο ὑπόμνημα στὸν ἀείμνηστο Γεννηματᾶ, Ἵπουργὸ ἀρμόδιο τότε, ἀπόφοιτο, καθὼς ἐγώ, τοῦ Α΄ Γυμνασίου Ἀθηνῶν.

Ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα ἐκεῖνο ἀξίζει νὰ ἀκουσθοῦν ἀπόψε ὁρισμένα ἐπιχειρήματά μου ἐναντίον τῶν ἀμβλώσεων.

«Πολέμοι τῆς ἀνοχῆς τῶν ἀμβλώσεων ἐπικαλοῦνται ὡς ἐπιχείρημα τίς συνέπειες τῶν ἀμβλώσεων γιὰ τὴ δημογραφικὴ στάθμη τῆς χώρας. Τὸ ἐπιχείρημα, ὅμως, αὐτὸ εἶναι σαθρότατο πολλαπλά: ὅχι μόνον ἐνέχει ταπείνωση τῶν γυναικῶν ὡς ταγμένων σὲ λειτούργημα «παιδοποιητικῶν μηχανῶν», ἀλλὰ προπάντων εἶναι δεκτικὸ ἀντιστροφῆς ὑπὲρ τῶν ἀμβλώσεων, ἀφοῦ ἡ ἀποδοκιμασία τους ἢ ἀποδοχὴ τους φαίνεται νὰ συναρτᾶται μὲ τὴ δημογραφικὴ στάθμη τῆς χώρας, καὶ ἄρα ἡ προσφυγὴ στὴν ἀμβλωση θεωρεῖται θεμιτὴ γιὰ μία χώρα μὲ ὑπερπληθυσμό, ὥστε καὶ νὰ κρίνεται ἐπίσης παραδεκτὴ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ στενὴ ὀπτικὴ μιᾶς γυναίκας, βαρυμένης ἤδη μὲ τὴν ἀνατροφή πολλῶν παιδιῶν ἢ καὶ ἀνίκανης εἴτε ἀπρόθυμης γιὰ τὴν ἀνατροφή καὶ ἐνὸς μόνο παιδιοῦ. Καὶ οἱ πολλὲς γυναῖκες ἔχουν τὴν ἀτομικὴ στενὴ αὐτὴ ὀπτικὴ, ἄρα καὶ δὲν παραδέχονται νὰ ὑπέχουν ἐθνικὴ ἐπιστράτευση ὡς γεννήτριες παιδιῶν μὲ σκοπὸ νὰ καλυφθεῖ τὸ πληθυσμιακὸ ἔλλειμμα τῆς χώρας.

Ἐξ ἄλλου, οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀνοχῆς τῶν ἀμβλώσεων, ἰδιαίτερα ὁρισμένες γυναῖκες,

φθάνουν στο άκρον άωτον ήθικου παραλογισμού ώστε να διεκδικούν δικαίωμα (!) προς άμβλωση, ως δικαίωμα δῆθεν προς απόφαση τῆς γυναίκας πῶς θὰ χειρισθεῖ τὸ κορμί της, προς άσκηση άρα τῆς ἐλευθερίας της, βασικοῦ ἀνθρώπινου δικαιώματος (!), εἴτε ως δικαίωμα τῆς γυναίκας ν' αποφασίζει ἡ ἴδια πότε θὰ γίνει μητέρα. Οἱ διεκδικήσεις αὐτὲς μαρτυροῦν ήθική μυωπία τουλάχιστον.

Ἡ ήθική αὐτὴ μυωπία ἐξηγεῖται πολλαπλά. Μία αἰτία της εἶναι καὶ ἡ ἀξιολογικὴ σύγχυση καὶ παραζάλη ὡς προς τὶς ἀμβλώσεις, ἄθλιο γέννημα τῶν δημόσιων γύρω ἀπὸ αὐτὲς συζητήσεων, μὲ τὴν κοινολόγησή μάλιστα καὶ τεράστιων ἀριθμῶν, ἑκατοντάδων χιλιάδων, πραγματοποιημένων κάθε χρόνο ἀμβλώσεων, καὶ μὲ τὴν προβολὴ κίβδηλων, ήχηρῶν, ἐπιχειρημάτων, ἐκφραστικῶν δῆθεν τῶν ἐκσυγχρονισμένων ήθικῶν ἀντιλήψεων, καὶ τοῦ ἰδεολογικοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν ἀναχρονιστικῶν προλήψεων. Ἡ ἀξιολογικὴ αὐτὴ παραζάλη ἐπιτρέπει καὶ νὰ ὀνομάζεται ἡ άμβλωση «τεχνητὴ διακοπὴ τῆς ἐγκυμοσύνης», ἔκφραση θλιβερά συγκαλυπτικὴ τοῦ ἀληθινοῦ χαρακτήρα της.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἔχει ὡς βάση τὴν ἐμπειρικὴ ἔννοια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀν' ἐναρξή της νὰ ἦταν ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὸ μητρικὸ σῶμα, ἡ λεγόμενη «γέννηση».

Ὁ νομοθέτης, άρα, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δεχθεῖ καὶ νὰ θεσπίσει διακρίσεις μεταξὺ τῶν ἀμβλώσεων, ἀνάλογα μὲ τὴν ήλικία τοῦ ἐμβρύου, ὥστε νὰ κηρύξει ἀνεκτὴ κάθε άμβλωση μὲ θύμα ἔμβρυο ήλικίας ἕως δώδεκα ἐβδομάδων. Ὁ νομοθέτης πρέπει νὰ ἐμμένει στὴν ἀρχὴ τῆς ἀμέριστης προστασίας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὕπατης καὶ ἀπαραβίαστης ἀξίας, εἴτε ὁ ἀνθρωπος ἔχει ήλικία γεροντικὴ εἴτε ἀνδρική εἴτε παιδική εἴτε βρίσκεται ἀκόμη σὲ κατὰστασι ἐμβρυακή, ἔστω ἐλάχιστες ἡμέρες μόνο μετὰ τὴ «σύλληψη»: ἀφοῦ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἐνέχει πάντοτε δυνατότητα ζωῆς καὶ προορίζεται άρα νὰ διαπλασθεῖ καὶ νὰ ζήσει, ἀρκεῖ νὰ μὴ ὑποστῇ ἐξόντωση ἀπὸ ἐπέμβαση ἐπάνω στὸν ὀργανισμό του, εἴτε διαπλασμένο ἤδη, εἴτε ὑπὸ διάπλαση ἀκόμη στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μητρικοῦ σώματος.

Πολλοὶ ὁπαδοὶ τῆς ἀνοχής τῶν ἀμβλώσεων δὲν ἀγνοοῦν τὸν ἀληθινὸ χαρακτήρα τους καὶ μᾶλλον οἰκτεῖρουν τὴ διάπραξή τους, ἀλλὰ διέπονται ἀπὸ κάποια ἐγκαρτέρηση καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη τῆς ἀποφυγῆς τοῦ χειροτέρου, δηλαδὴ τῆς διενέργειας τῶν ἀμβλώσεων ἀπὸ ἀναρμόδιους μὲ συνέπεια τὸν σοβαρὸ κίνδυνον καὶ γιὰ τὴν ὑποβαλλόμενὴ στὴν άμβλωση γυναίκα. Ἡ συλλογιστικὴ τους ξεκινάει ἀπὸ τὴ διαπίστωση, ὅτι ἡ σημερινὴ ἀντίδραση τῆς κοινωνίας προς τὶς ἀμβλώσεις, μὲ κορυφαία τὴν ἀπειλὴ ἀπὸ τὴ νομοθεσία ποινῶν γι' αὐτὲς, δὲν ἔχει τὸ ποθητὸ ἀποτέλεσμα, δηλαδὴ τὴν ἀποτροπὴ ἀπὸ τὴν προσφυγὴ σὲ άμβλωση. Καὶ τὸ συμπέρασμά τους εἶναι: ἀφοῦ γίνονται πολλὲς άμβλώσεις, ἄς παύσουν τουλάχιστον νὰ ἐπισύρουν ποινή, ὥστε νὰ διενεργοῦνται μὲ τὸν ὀλιγότερο ἐπικίνδυνον τρόπο γιὰ τὴν ἔγκυο γυναίκα. Ἡ συλλογιστικὴ ὁμῶς αὐτὴ ἐνέχει ἀμετρη συνθηκολόγησιν προς τὴ διάχυτὴ κάπως στὴν κοινωνία

ἠθικὴ διαφθορά, καὶ ταυτόχρονα ὑπέρμετρη στοργὴ πρὸς τὴ μητέρα καὶ ὀλικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ κυοφορούμενου παιδιοῦ της, ἃν καὶ ὕπατου σκοποῦ τοῦ δικαίου ὅσο τουλάχιστον καὶ αὐτὴ.

Ὅ,τι πρέπει νὰ βαρύνει στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος εἶναι πάντοτε ὁ σεβασμὸς τῆς ἀπόλυτης ἀξίας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἔστω καὶ ὡς ἐμβρύου ἀκόμη.

Ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ ἀποτυχία τοῦ ποινικοῦ δικαίου στὸ προκείμενο θέμα. Καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀποτυχίας αὐτῆς εἶναι ὅχι μόνο οἱ πολὺ ἐλαφρὲς ποινὲς ἢ καὶ ἡ ἀπροθυμία γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τους, ἀλλὰ προπάντων ἡ ἀνόσια, ψιθυριστὴ εἴτε κραυγαλέα, συνηγορία ὑπὲρ τῶν ἀμβλώσεων, ὥστε οἱ αὐτουργοὶ των νὰ παρουσιάζονται ὡς ἐκπρόσωποι τῆς ἠθικῆς πρωτοπορίας τοῦ γυναικείου φύλου.

Ὅ,τι προέχει σήμερα εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς πολιτείας νὰ καταπολεμήσει ριζικὰ τὴν τάση πρὸς τὶς ἀμβλώσεις. Καὶ ἡ ριζικὴ αὐτὴ καταπολέμηση προϋποθέτει ἐπισήμανση καὶ σημαίνει ἐξουδετέρωση τῶν κοινωνικῶν αἰτίων ὅσα προκάλεσαν καὶ προκαλοῦν τὴν τάση πρὸς τὶς ἀμβλώσεις.

Ἀναμφίβολα, ἡ κοινωνικο-ἠθικὴ ἀποδοκιμασία τῆς ἐξώγαμης ἐγκυμοσύνης καὶ μητρότητας παρακινεῖ ἀκόμη πρὸς τὴν ἀμβλωση, καθὼς καὶ ἡ μεγάλῃ δυσκολία τυχόν καὶ σχεδὸν ἀδυναμία τῆς ἐγκύου γυναίκας νὰ θρέψει καὶ ἀναθρέψει τὸ παιδί της. Γιὰ νὰ ἀποτραποῦν ἄρα οἱ ἀπὸ τὶς αἰτίες αὐτὲς προκαλούμενες ἀμβλώσεις, πρέπει νὰ λάβει ἡ πολιτεία συστηματικὰ τὰ πρόσφορα μέτρα. Πρῶτο μέτρο, ἡ ἐπίμονη καὶ πειστικὴ διακήρυξη τοῦ ἱεροῦ χαρακτήρα τῆς μητρότητας καὶ τῆς ἀνάγκης ἰδιαίτερης προστασίας τῆς ἡρωϊκῆς μητρότητας, ὅπως εἶναι ἡ ἐξώγαμη, ὥστε ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ στοργὴ τῆς κοινωνίας νὰ περιβάλλει τὴν ἔγκυο γυναίκα, ἔγγαμη εἴτε ὄχι. Δεύτερο μέτρο, ἡ ἀναπλήρωση τῆς ἀδυναμίας, ἢ ἔστω μεγάλης δυσκολίας, τῆς μητέρας νὰ θρέψει καὶ ἀναθρέψει τὸ παιδί της, μὲ παροχὴ ἀντίστοιχου ἐπιδόματος, μὲ ἀνάπτυξη πυκνοῦ δικτύου ἰδρυμάτων κατὰλληλων γιὰ ὑποδοχὴ βρεφῶν καὶ παιδιῶν, μὲ ἐνθάρρυνση καὶ ἐνίσχυση τῶν υἱοθεσιῶν καὶ μὲ ὅποιο ἄλλο πρόσφορο μέσο.

Ἡ κύρια ὅμως αἰτία, ἡ καὶ ἠθικὰ οἰκτρὴ, τοῦ μεγάλου σήμερα πλήθους τῶν ἀμβλώσεων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἐπιπολαιότητα ἢ καὶ τὸν ἀνήθικο ἀτομικισμό, εἶναι ἡ διάβρωση τῶν συνειδήσεων ἀπὸ τὴν ἀπαίσια «ἰδεολογία», ὅτι ἡ ἐμμονὴ στὴν πίστη γιὰ τὸν ἱερὸ χαρακτήρα τῆς μητρότητας καὶ στὴ φυσιολογικὴ ἄρα ὀλοκλήρωση τῆς ἐγκυμοσύνης μὲ τὸν τοκετό, σημαίνει ἀποδοχὴ τοῦ καθεστῶτος «δουλείας» τῶν γυναικῶν, σύστοιχου τῶν ἄλλων θεσμῶν τῆς ἀνδροκρατίας, καὶ ὅτι ἄρα ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν «ἀπελευθέρωση» τῶν γυναικῶν περιέχει ὡς καίρια φάση καὶ τὴν κατάκτηση τοῦ δικαίωματος πρὸς ἀμβλωση.

Ἀντίκρου στὸ ἀπαίσιο αὐτὸ κήρυγμα χρειάζεται συστηματικὴ προσπάθεια τῆς πολιτείας γιὰ διαφώτιση τῶν γυναικῶν, ὅτι ἡ ἐλευθερία ὡ δικαίωμα δὲν περιέχει ποτὲ

καί τήν εὐχέρεια πρὸς ἀμβλωση, καὶ ὅτι ἡ διεκδίκηση δικαιώματος πρὸς ἀμβλωση ἀτιμάζει τίς γυναῖκες, ὅπως καὶ τήν ἐλευθερία.

Ἐξοχο καθήκον τῶν συγγραφέων καὶ τῶν δημοσιογράφων εἶναι, εἴτε μὲ τὰ βιβλία τους καὶ ἀπὸ τίς ἐφημερίδες εἴτε ἀπὸ τήν τηλεόραση καὶ μὲ ραδιοφωνικὲς ἐκπομπές, νὰ ἐπιδιώξουν, παράλληλα πρὸς τὸ ἔργο νομοθεσίας, τὸ ἐπιτελούμενο ἀπὸ τήν Ἐκκλησία, τήν ἀναθέρευσαν τοῦ συναισθήματος εὐθύνης τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνδρῶν, γιὰ τὴ συντήρηση τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ τους, εἴτε ἔχει ἤδη γεννηθεῖ εἴτε βρίσκεται ἀκόμη στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μητρικοῦ σώματος.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἃς μὴ παραγνωρίζεται, ὅτι ὅσες γυναῖκες ὑποβάλλονται σὲ ἀμβλωση ἕως σήμερα, εἶναι παρασυρμένες ἀπὸ τὴ διάχυτη γύρω μας ἰδεολογία ἠθικῆς ἀνοχῆς τῶν ἀμβλώσεων, ὥστε δὲν χωρεῖ οὔτε ἠθικὴ αὐτοκαταδίκη τους, ἀπὸ τήν ἴδια τὴ συνείδησή τους δηλαδὴ, ἀφοῦ ἀποφάσισαν τὴν ἀμβλωση ἀπὸ ἰδεολογικὴ παραπλάνηση. Καὶ εἶναι βαρύτατα ὑπεύθυνη ἡ πολιτεία, μᾶλλον, γιὰ τὴν ὀλιγωρία τῆς ἕως σήμερα πρὸς τὴν εὐρύτατη διάδοση τῆς ἀνῆθικης αὐτῆς ἰδεολογίας ὑπὲρ τῶν ἀμβλώσεων, καθὼς ὑπεύθυνοι ἐπίσης εἶναι οἱ δημοσιογράφοι καὶ οἱ «κοινωνιολόγοι», ὅσοι μὲ τὴ ρητὴ κάποτε συνηγορία ἢ μὲ τὴν ἐπιπόλαιη προβολὴ στατιστικῶν συνθέσεων στὴ διάδοση τῆς ὑπὲρ τῶν ἀμβλώσεων ἰδεολογίας.

Κάτι ἀκόμη χρειάζεται νὰ τονισθεῖ: Ἄς μὴ ἐπικαλεσθοῦν οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀνοχῆς τῶν ἀμβλώσεων ὅ,τι συμβαίνει τυχρὸν σὲ ὁρισμένες χώρες τῆς «Ἑσπερίας». Ἡ ἐπίκληση αὐτὴ εἶναι θλιβερὸς γραικυλισμός. Στὰ θέματα ἠθικῆς τουλάχιστον ἡ Ἑλλάς ἔχει τὴ δυνατότητα καὶ πρέπει νὰ εἶναι αὐτόνομη».

Αὐτὰ ἔγραφα στὸ Ὑπόμνημα ἐκεῖνο, πρὶν δεκαεξὶ χρόνια. Καὶ πρόσφατα ὅμως, τὴν 16 Ὀκτωβρίου 2001, στὴ Θεσσαλονίκη, ἐδῆσε νὰ πραγματοποιηθῇ πάλι γιὰ τίς ἀμβλώσεις, ἔστω παρεκβατικά. Θέμα τῆς ὁμιλίας μου ἦταν «Ἡ ἐλευθερία ὡς δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου», ὅχι δηλαδὴ ὡς ὑπαρξιακὸ ἰδιώμα του, δικαριτικό του ἀπὸ τὰ ζῶα. Ἐξήγησα, ὅτι πρῶτος θεσμὸς τοῦ δικαίου εἶναι ἡ κατοχύρωση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου γενικά, ἐνῶ ἡ ἐλευθερία, ὡς δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἄλλωστε μόνον τοῦ ἐνηλίκου, εἶναι δεύτερος θεσμὸς τοῦ δικαίου, ταγμένος στὴν ὑπηρεσία τοῦ πρώτου, καθὼς περαιτέρω τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ταγμένο στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐλευθερίας ὡς δικαιώματος. Καί, στὴν ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐλευθερίας ὡς δικαιώματος, ἐπισήμανα μεταξύ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Ὅρισμένες γυναῖκες... διεκδικοῦν δικαίωμα πρὸς ἀμβλωση ὡς ἐκδήλωση ἐλευθερίας στὸν χειρισμὸ τοῦ ἀτομικοῦ των σώματος. Καὶ ναὶ μὲν στὸ περιεχόμενο τοῦ δικαιώματος ἐλευθερίας ἐνυπάρχει καὶ ὁ χειρισμὸς κάπως μελῶν καὶ λειτουργιῶν εἴτε καταστάσεων τοῦ σώματος. Ἀλλὰ εἶναι βαρύτατο σφάλμα νὰ πιστεύεται, ὅτι ἀποτελεῖ κατάσταση ἀπλῶς τοῦ γυναικείου σώματος ἡ ἐγκυμοσύνη καὶ μέλος του ἀπλῶς τὸ ἔμβρυο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ἀπὸ τὴ σύλληψη καὶ ὕστερα, ἐπὶ ἐννέα μῆνες κανονικά, ὑπάρχουν δύο ἀνθρώπινα ὄντα, ἐνωμένα προσωρινά. Ἡ διενέργεια τῶν ἀμβλώσεων ἄρα δὲν εὐρίσκει ἔρεισμα στὸν

δεύτερο θεσμό τοῦ δικαίου, δὲν περιέχεται δηλαδή στὴν ἐλευθερία ὡς δικαίωμα, καὶ μόνο ἀποτελεῖ παράβαση τοῦ πραξιολογικὰ πρῶτου, καὶ ἀξιολογικὰ πρῶτιστου, θεσμοῦ τοῦ δικαίου».

Στὸ πρὸ δεκαεξαετίας Ὑπόμνημα ὑπῆρχαν καὶ βαρύτεροι χαρακτηρισμοὶ τῶν ἀμβλώσεων καὶ ἀντίστοιχα ὀξύτερες ἐκφράσεις. Ἀπόψε, ὁ χώρος καὶ τὸ ἀκροατήριον ἐπέβαλε ἀποχὴ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ αὐτές.

*

*   *

Βαρυσήμαντο θέμα τῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ αὐτοκτονία, καὶ συμβαίνει σὲ ὁρισμένες κοινωνίες νὰ ἔχει γίνει σχεδὸν θεσμός.

Ἡ πρόθεση αὐτοκτονίας βρίσκεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὶς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐνστίκτου αὐτοσυντηρησίας, διατηρημένου εὐτυχῶς στὸν ἄνθρωπο, ἔστω δίχως τὴ δυναστικὴ ἐπιβολὴ στὴν ὑπαρξή του, ὅποια χαρακτηρίζει τὰ ζῶα· καθὼς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μὲν ἀπλῶς ζῶο, δὲν ἔχει ὅμως ἀποκοπεῖ ὁλωσθιόλου ἀπὸ τὴν ὑπόστασιν τοῦ ζώου, ὥστε καὶ δὲν ἔχει μείνει δίχως κάποια ἐμπνοή ἀπὸ τὴ ζεῖδωρη ὁρμὴ τοῦ ἐνστίκτου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ὅποιες ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐνστίκτου δὲν ἔχουν στὸν ἄνθρωπο ἀπαρέγκλιτη ἐπιβολή, ἐνδέχεται κάποτε νὰ περιαχθεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ στὴν πρόθεσιν αὐτοκτονίας κατὰ ὑπερνίκησιν τοῦ ἐνστίκτου αὐτοσυντηρησίας.

Ἐξ ἄλλου, ἡ πρόθεσιν αὐτοκτονίας βρίσκεται σὲ ἀντίθεση καὶ πρὸς τοὺς κανόνες τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, τῆς οἰκείας τοῦ σύγχρονου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ τουλάχιστον, καὶ ἀναμφίβολα πρὸς τὴν ὑπερ-κοινωνικὴ, χριστιανικὴ ἠθική. (Ὑπῆρξαν στὴν Ἱστορία, καὶ ὑπάρχουν φεῦ καὶ στὴν ἐποχὴ μας, αἵρετικοὶ τύποι «κοινωνικῆς ἠθικῆς», μὲ παρότρυνση πρὸς αὐτοκτονία, μάλιστα καὶ πρὸς ὁμαδικὰς αὐτοκτονίες. Οἱ περιπτώσεις ὅμως αὐτὲς διαστρωφῆς τῆς ἠθικῆς, συναντοῦν πάνδημη ἀποδοκιμασία καὶ χαρακτηρίζονται ὡς οἰονεὶ ψυχοπαθολογικῆς).

Βρίσκεται ὅμως ἡ πρόθεσιν αὐτοκτονίας σὲ ἀντίθεση ὅχι μόνο πρὸς τοὺς κανόνες τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς βασικὴ ἐπιταγὴ τῆς μύχιας τοῦ ἀνθρώπου ἠθικῆς, ὕπατης προσωπικῆς αὐτοθεσίας τῆς συνειδητῆς ζωῆς του.

Πραξιολογικὰ, προϋπόθεσιν ὅποιου συγκεκριμένου ἠθικοῦ προβλήματος εἶναι ἡ ἐμπρακτικὴ κατάρπασιν τῆς ζωῆς. Ἡθικὸ πρόβλημα ὑπάρχει ἀντίκρου μόνο στὶς ἐπόμενες στιγμὲς τῆς ζωῆς καὶ σημαίνει, πῶς σ' αὐτὲς θὰ τελεσθεῖ ὀρθὰ ἡ ζωὴ. Ἡ αὐτοκτονία εἶναι καὶ αὕτη φόνος. Παραδοσιακὰ ὑπερτονίζεται ἡ διαφορὰ τῆς ἀπὸ τὸν φόνον στὴ συνηθισμένη στενὴ του ἔννοια. Στὸν κατὰ παράδοσιν λεγόμενο «φόνον» ἄλλος ἄνθρωπος εἶναι ὁ δράστης καὶ ἄλλος τὸ θύμα. Στὴν αὐτοκτονία δράστης καὶ θύμα εἶναι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος. Ἡ διαφορὰ ὅμως αὕτη, ὡς πρὸς τὸν δράστη ἀπλῶς, ἔχει σημασία δευτερεύουσα. Καὶ μὲ τὴν αὐτοκτονία καὶ μὲ τὴν ἑτεροκτονία κάποιοι

ἄνθρωπος παύει νὰ μετέχει στὸ ἐξάισιο θαῦμα τῆς ζωῆς. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ καίριο. Καθὼς αὐτὸ ἀποδοκιμάζεται ἀπὸ τὴν ἠθικὴ μὲ τρόπο ἀπόλυτο, πρῶτιστο θέσπισμα τῆς ἠθικῆς εἶναι ἡ ἀναγνώριση, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἱερή, καὶ ἄρα ἐπιβάλλεται ἀπόλυτα ὁ σεβασμὸς τῆς, ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται ἡ καταστροφή τῆς σὲ καμμία περίπτωση.

Δὲν ὑπάρχει ἐπιχείρημα ἠθικὰ ἔγκυρο ὑπὲρ τῆς αὐτοκτονίας. Ἡ ἐπὶ κληση τυχόν τῆς ἐλευθερίας ὡς δικαιώματος ἀπεριόριστου, ἄρα καὶ πρὸς ἀπόρριψη τῆς ζωῆς, ἐνέχει διαστροφή τερατικὴ τοῦ δικαιώματος ἐλευθερίας. Οἱ συστατικὲς τῆς ἐλευθερίας ὡς δικαιώματος ποικίλες δυνατότητες συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δυνατότητες συμπεριφορᾶς ὑπηρετικῆς τῆς ζωῆς του, καὶ μόνο ὑπηρετικῆς. Τὸ περίφημο δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας εἶναι ὁ δεύτερος θεσμὸς τοῦ δικαίου μὲ ἀποστολὴ μόνον τὴν ὑπηρετίαν τοῦ πρώτου. Πρῶτος θεσμὸς τοῦ δικαίου εἶναι ἡ κατοχύρωση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Στὰ ὅρια τοῦ πρώτου αὐτοῦ θεσμοῦ ἐκτείνεται ὁ δεύτερος θεσμὸς. Ἡ ἐλευθερία ὡς θεσμὸς δικαίου εἶναι δικαίωμα πρὸς τὴ ζωὴ καὶ ὄχι πρὸς τὸν θάνατο, ἀποτελεῖ δηλαδὴ κοινωνικὰ συγκροτημένη εὐχέρεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιτελεῖ ὁ ἴδιος τὸν καθορισμὸ τῆς ζωῆς του, καὶ ὄχι νὰ προβαίνει σὲ καταστροφή τῆς ζωῆς του.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι πράγμα, κάτι δεκτικὸ ἰδιοκτησίας, ὥστε καὶ νὰ εἶναι ἀπορρίψιμο ἀπὸ τὸν δικαιοῦχο του, μὲ τὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώματος ἐλευθερίας του. Ἡ ζωὴ βρίσκεται πέρα καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε δικαίωμα ἐλευθερίας εἴτε ἰδιοκτησίας, καθὼς εἶναι ἡ ἐδραία προϋπόθεσις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τους. Δίχως τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπάρχει, οὔτε χρειάζεται νὰ ὑπάρχει, δικαίωμα ἐλευθερίας του εἴτε ἰδιοκτησίας του.

Ἡ αὐτοκτονία, λοιπόν, δὲν εἶναι ἄσκηση τοῦ δικαιώματος ἐλευθερίας εἴτε ὅποιου δικαιώματος. Καὶ ὅποιος ἐμποδίζει κάποιον νὰ αὐτοκτονήσει καὶ τὸν σώζει ἀπὸ τὸν θάνατο, δὲν διαπράττει ἀδίκημα, δὲν παραβιάζει δηλαδὴ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας του.

Ἐρωτᾶται, ὅμως: Καταξιώνεται μήπως μὲ ἄλλο τρόπο ἡ αὐτοκτονία;

Συμπάθεια στὴν κοινὴ γνώμη προκαλεῖ κατ' ἐξοχὴν ἡ αὐτοκτονία «γιὰ λόγους τιμῆς». Στὴν περίπτωσή της θρηνεῖται ἄνθρωπος ἀκραίας ἠθικῆς εὐαισθησίας, ἄξιος γιὰ ἐκτίμηση ἀμέριστη. Παραδείγματα κλασσικὰ στὸ πρόσφατο ἀκόμη παρελθόν, αὐτοκτονίες Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τὸ ἔαρ τοῦ 1941, στὸ ἐλληνογερμανικὸ πολεμικὸ μέτωπο, ἢ αὐτοκτονίες ἐπιχειρηματιῶν μετὰ κατάρρευση οἰκονομική, ἢ καὶ αὐτοκτονίες «ἀπατημένων» ἀνδρῶν συζύγων. Παρόμοια ἐμφανίζεται καὶ ἡ αὐτοκτονία, ἡ προκλημένη ἀπὸ φιλοτιμία, ἡ ἐπακόλουθη κάποιας ἀποτυχίας. Ἰδιαίτερα δραματικὴ εἶναι ἡ αὐτοκτονία, ἡ προκλημένη ἀπὸ ἠθικὰς τύψεις γιὰ δράση, ἔστω καὶ ἀθέλητα, κακουργική. Ἀλλὰ δραματικὴ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ αὐτοκτονία, ἡ προκλημένη ἀπὸ συναίσθησις κατασχύνης ἐνώπιον τῆς κοινωνίας. Καὶ ἰδιαίτερα τραγική,

συγκλονιστική για τους φίλους προπάντων, είναι η αυτοκτονία, ή προκλημένη από κατάσταση ψυχική, ονομαζόμενη «απόγνωση», δηλαδή συναίσθηση απάξιας του συνόλου των προκείμενων δυνατοτήτων ζωής.

Σε όλες τις περιπτώσεις αυτές υπάρχει βαρὺ σφάλμα ἠθικοῦ διαλογισμοῦ εἴτε παραμερισμὸς τοῦ ἠθικοῦ λογιζομένου ἀπὸ συναισθηματικὴ πλημμυρίδα στὸν ψυχισμό τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ εἶναι κάτι ἀνθρώπινο, πολὺ ἀνθρώπινο, ἡ αυτοκαταστροφικὴ αὐτὴ κατάσταση καὶ δράση, ἀντίθετα καὶ πρὸς τὸ ἀπὸ τῆ Φύσης ἐμφυτευμένο στὸν ἄνθρωπο ἔνστικτο αὐτοσυντηρησίας, καὶ πρὸς τὴν ὑπατὴ ἀξία καὶ πρώτη ἀρχὴ τῆς γνήσιας ἠθικῆς. Συμβαίνει τότε ἀντιστροφή ὁλέθρια ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴν φυσικὴ λειτουργία τους πρὸς σωτηρία τῆς ζωῆς του σὲ ἀντι-λειτουργία καταστροφικὴ τῆς. Ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ἐκγόνη τῆς φιλοτιμίας, ἡ αἰδώς, ὁ ἔρω, ἡ νοητικὴ ἀπειροδύναμη ὁρμή, ἀποτελοῦν ἀγαθὰ πολύτιμα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν εὐπραξία του. Κάποτε ὅμως ἡ δυσλειτουργία τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν ἐπιφέρει τὸν ὀλεθρο τοῦ ἀνθρώπου, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀποστολὴ τους.

Ἐξ ἄλλου, ὅμως, ὅ,τι ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ἠθικῆς ἢ καὶ τῆς ψυχολογίας εἶναι ὀνομαστέο δυσλειτουργία ψυχικῶν δυνάμεων ἢ καὶ διαστροφή ἀξιών, προσφέρεται, ἀπὸ ἄλλη σκοπιὰ, νὰ ἐξαρθεῖ ὡς ἐκδήλωση τοῦ ἀνθρώπινου μεγαλείου, νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς ἰδίωμα τῆς διαχωριστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ζῶα ριζικῆς ἐλευθερίας, ὑπερβατικῆς τῆς πρὸς αὐτοσυντηρησιὰ ροπῆς τῆς ζωῆς του, καὶ νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἔκρηξη τοῦ οἰονεῖ τιτανικοῦ δυναμισμού τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, μετεωρισμένου μὲ τὰ ὑπερ-λογικὰ εἴτε ἁ-λογικὰ στοιχεῖα τοῦ ὑπεράνω τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, σὲ διεκδίκηση δικαιώματος αὐτεπιλογῆς μεταξὺ ἐμμονῆς τοῦ ἀνθρώπου στὴν χρονικὴ τροχιά τῆς ἐτερόδοτης ζωῆς του καὶ διαφυγῆς πρὸς τὶς ἄχρονες διαστάσεις τοῦ Ἀείρου. Ὅσο φαντασμαγορικὰ ἐκπαγλῇ ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ μεταφυσικὴ αὐτὴ μέθη πρὸς ἀνυπαξία, ὀριακὰ ἐκγόνη τῆς ριζικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, μόλις ἄξιζε νὰ τὴν σημειώσωμε ἀπλῶς. Ἡ γνήσια φιλοσοφία τὴν ἀπορρίπτει κατηγορηματικά, ὡς μὴ ἐντακτέα διόλου στὴν ἐποικοδομητικὴ ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου μέσα καὶ ἀντίκρου στὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ κόσμου. Γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες εἶναι ὅ,τι ὀνόμαζαν «ὔβριν», γιὰ τοὺς νεώτερους Ἕλληνες συμπεριφορὰ «δαιμονισμένου ἀνθρώπου».

Αἵτημα τῆς ἠθικῆς λυτρωτικὸ εἶναι ἡ τήρησις τῆς νηφαλιότητος ἀντίκρου σὲ ὅποιες ἀντιξοότητες, ἡ τιθάσευσις καὶ τῶν πιὸ εὐγενικῶν συναισθηματικῶν παρορμήσεων, ἢ καὶ ἡ ἀνάσχεσις τοῦ χαομαχικοῦ στοχασμοῦ, ὥστε νὰ κατορθώνεται ἡ διάσωση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἐπιτρέπεται ποτὲ ἡ ἀπώλεια τῆς ζωῆς νὰ προσφέρεται ὡς τίμημα γιὰ τὴν περίσωση τῆς τιμῆς, ἢ γιὰ τὴν ἱκανοποίησις τῆς φιλοτιμίας, ἢ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς αἰσχύνης, ἢ γιὰ τὴν ὑπερνίκησις ὁποιοῦ ἀδιεξόδου τοῦ συναισθηματικὰ ὑπερφορτισμένου βαθύψυχου στοχασμοῦ. Καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ φιλοτιμία, καὶ ἡ αἰδώς καὶ ὁ ἑταστικὸς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου στοχασμὸς προσφέρονται νὰ ὑπηρετήσουν καὶ νὰ κοσμήσουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὶς μελλοντικὰς

στιγμές τῆς ζωῆς του, δηλαδή τις ὑποκείμενες σὲ ἀφανισμό ἀνεπανόρθωτο μὲ τὴν πράξη τῆς αὐτοκτονίας.

Ὅποιος προβαίνει σὲ αὐτοκτονία, παρασυρμένος ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση ἀπαξίας οἰκτρῆς ὀρισμένων πράξεων ἢ παραλείψεων τῆς ἐπιτελεσμένης ζωῆς του, συμπεριφέρεται μὲ ἄκραν ἀδικία πρὸς τις ἐπόμενες ἀθῶες ὥρες τῆς ζωῆς του, καθὼς λίαν ἁμαρτωλὰ καταδικάζει σὲ ἀφανισμό τις ὥρες αὐτές, πρόσφορες ἴσως γιὰ μεγαλουργία του καὶ εὐδαιμονία του, ἢ ἔστω γιὰ ἐπανόρθωση τῶν ἠθικῶν σφαλμάτων ἢ βιοτικῶν ἀποτυχιῶν τοῦ παρελθόντος. Ἡ αὐτοκτονία ὅχι μόνο δὲν ἐπιφέρει διόρθωση τῶν σφαλμάτων εἴτε ἀποτυχιῶν τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ πολλαπλασιάζει τὸ κακὸ μὲ τὸ μέγιστο σφάλμα καὶ μὲ τὴ μέγιστη ἀποτυχία, ὅπως εἶναι ἡ ἀποστέρηση τῆς δυνατότητας ἐφεξῆς γιὰ συμμετοχὴ στὸ ἐξάισιο θαῦμα τῆς ζωῆς, περιεκτικὴ ἄλλωστε καὶ τῆς δυνατότητας γιὰ ἐπανόρθωση τῶν συνεπειῶν τοῦ κακοῦ παρελθόντος. Καὶ αὐτὸ ἰσχύει κατ' ἐξοχὴν γιὰ τοὺς ἠθικὰ εὐαίσθητους νέους, ὅσοι βυθίζονται σὲ ἀπογοήτευση μὲ τὴν ἀποτυχία τους γιὰ ἐξεύρεση ἐργασίας ἢ γιὰ εἰσαγωγὴ σὲ πανεπιστήμια. Πόσες δυνατότητες ἐπιτυχίας καὶ εὐτυχίας περιέχει γι' αὐτοὺς ὁ ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἡλικία τους ἀναπεπτασμένος χρόνος τῆς ζωῆς τους, μόλις ὑπερνικηθοῦν οἱ προσωρινές δυσχέρειες! Εἶναι κατ' ἐξοχὴν στοιχεῖο ἀνδρείας ἡ ἐγκαρτέρηση ἀντίκρου σὲ ὅποιες μὴ ἐπιτυχίες ἢ ἀποτυχίες καὶ ἡ συνέχιση τοῦ καλοῦ ἀγώνα τῆς ζωῆς μὲ ἀμείωτη αἰσιοδοξία καὶ μὲ ἀκατάβλητη πίστη πρὸς τὴν ἀξία τῆς ζωῆς. Ἐπανελημμένα ἔχω δημοσιεύσει ἔκκληση πρὸς τοὺς διαγωνιζόμενους γιὰ εἰσαγωγὴ στὰ Πανεπιστήμια καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς τους νὰ μὴ ἀπογοητεύονται ἀπὸ τὴ μὴ ἐπιτυχία τους, καθὼς αὕτη δὲν ἀποτελεῖ οὔτε ἁμάρτημα οὔτε δυστύχημα, καὶ μόλις εἶναι ὑπόδειξη νὰ τραποῦν σὲ ἄλλη κατεύθυνση ἐπαγγελματικῆς ἀσχολίας, ὅπου ἐνδέχεται νὰ εὐτυχήσουν ὅσο δὲν θὰ εὐτυχοῦσαν μὲ τὴν εἰσαγωγὴ σὲ πανεπιστήμιο.

Χωρὶς ἔχνος ἀνευλάβειας πρὸς τὴ μνήμη συνανθρώπων μας, ὅσοι τερμάτισαν τὴ ζωὴ τους μὲ τὴν ἀπονεννημένη πράξη τῆς αὐτοκτονίας, ὀφείλομε νὰ ἐμμένουμε στὴν ἠθικὴ ἀποδοκιμασία τῆς αὐτοκτονίας, ὅπως ἄλλωστε καὶ τῆς ποινῆς θανάτου, βασιζόμενοι στὴν καὶ φιλοσοφικὰ θεμελιωμένη πίστη γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀξία τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἂς μὴ ἀγνοοῦμε τὴν κατὰ Πλάτωνα πυθαγόρεια γνώμη, τὴν ἐξομωτικὴ τῆς αὐτοκτονίας πρὸς λιποταξία: «ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λυεῖν οὐδ' ἀποδιδράσκειν» (Φαίδων 62b).